

AKIL VE İNANÇ: Din Felsefesine Giriş

M. Peterson vd., trc: Rahim ACAR, Küre Yayınları, İstanbul 2006, 458 s.

Zeynep KORKMAZ*

Akıl ve inanç temelleri üzerinde şekillenen din felsefesi, özellikle Ortaçağ düşünce dünyasının en köklü sorunlarından birisi olmuştur. Ayrıca bu dönemin bilimsel faaliyetlerinin genel karakteristik yapısı, bu bilgi kaynakları çerçevesinde geliştirilmiştir. Sonraki dönemlerde, bilimsel alanda ortaya çıkan pozitivizm ve materyalizm gibi akımların hâkim görüş olarak kabul edilmesiyle birlikte, akıl ön plana çıkartılarak dini gerçeklik göz ardı edilmiştir. Böyle bir durumun sonucunda din felsefesi, bir inceleme ve araştırma alanı olması bakımından entelektüel sahadaki yerini kaybetmiştir. Ancak son çeyrek asra gelindiğinde, farklı tekniklerle ve yeni alanlarla da kapsamı genişletilmiş olarak karşımıza çıkan din felsefesinin, yeniden dikkatleri üzerine çekmeyi başardığı görülmektedir. Rahim Acar tarafından tercüme edilip Türkçeye kazandırılmış olan bu eser de, kökleri tarihin derinliklerinde olan din felsefesi alanında yeniden yeşeren bir ağacın meyvesi olarak görülebilir. Eser, din felsefesi sahasında ilgisi olanlara farklı bakış açıları sunarken okuyuculara, kendi düşüncelerini de sorgulamalarını sağlayacak bir üslupla ortaya konulmuştur. Din felsefesinin klasik tartışma konularının yanı sıra, bu alanda son dönemde oldukça önem arz eden yeni meselelerin de ele alınıp incelenmiş olduğu eser, toplam on beş bölümden oluşmaktadır.

M. Peterson ve arkadaşları, din felsefesi alanında yazmış oldukları bu eserin hedef kitesini, amacını, yöntemini ve konularını belirterek giriş yapmışlardır. Özellikle öğrenciler için bir ders kitabı olarak hazırlanan bu eserden amaçlananın, onların bu alanda ilgili konular ve geliştirilmiş alternatif düşünceler hakkında bilgilenmelerini ve yapıcı düşünebilmelerini sağlamak

* SAÜ Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Öğrencisi

olduğu belirtildikten sonra, eserde takip edilen yöntem açıklanmaktadır. Bu alanda yeni tartışma konularını içeren son birkaç bölüme kadar konular mantıksal bir düzen içerisinde birbirini takip etmekte ve her bölüme, konunun kapsamını içeren somutlaştırılmış bir örnek olay veya mevzunun genel hatlarını ortaya koyan kısa bir alıntı ile giriş yapılmaktadır. Ayrıca yine her bölümün sonuna, öğrencilerin problem üzerine tartışabilmeleri için çalışma soruları ve konuları detaylı araştırabilmeleri için tavsiye okumaları eklenmiştir.

Kitabın birinci bölümünde, medeniyetlerin var oluşuyla aynı dönemsel başlangıca dayandırılabilir olan “dindarlığın” tetkik edilmesi, dinin bir tanımının yapılıp yapılamayacağı ve dinin felsefenin ilgi alanı içerisinde aklın verileriyle incelenmesinin ne tür bir anlam ifade ettiği gibi konulara yer verilmektedir. İkinci bölümde ise, din felsefesi kitaplarında son dönemlerde yer almaya başlayan “dinî tecrübe” konusu işlenmektedir. Mutlak Gerçeklikle karşılaşma şeklinde gerçekleşen bu olağandışı deneyimin *tecrübe* kavramıyla ifade edilmesinin gerekçeleri ile bu tecrübenin akıl ve vahiy gibi bir bilgi kaynağı olduğu iddiaları, üzerinde tartışmaların yürütüldüğü ve değerlendirmelerin yapıldığı ana problemler olarak belirlenmiştir. Yaşayanlar tarafından yorumlanan bu tecrübeler, bireysel olmaları nedeniyle oldukça çeşitlilik arzederler. Bu çeşitlilik de, bir bilgi türü olarak kabul edilen dini tecrübenin, genel geçer bir tanımının yapılamamasının gerekçelerinden birisi olarak değerlendirilir. Bazı filozoflar, dini tecrübenin mahiyeti ve özelliklerinden de hareket ederek yaşanan bu tecrübelerin, sadece yaşayanların yorumlarından ibaret oldukları hususunu dile getirmişler ve bu noktada aynı görüşü paylaşmayan filozofların görüşleri de ortaya konulmuştur. Bu konudaki tartışmaların beyanından sonra dinî tecrübenin yapısına dair filozofların ortaya koymuş oldukları farklı bakış açıları olan; “hissetme, algısal bir tecrübe ile dini bir yorum olarak dinî tecrübe” şekilleri açıklanır. Dinlere, kültürlere ve daha da özel bir şekilde kişilere göre farklı yapılarda meydana gelen dini tecrübelerin, ortak bir özü olup olmadığı sorgulanır ve yapılan incelemeler sonucunda belirlenen çekirdek özellikler sıralanır. Konunun bilimsel açıdan asıl can alıcı yanı, aklın devre dışı kaldığı böylesi bir tecrübenin bir gerçeklik iddiasında bulunup bulunamayacağı, herhangi bir dini inancı gerekçelendirip gerekçelendiremeyeceği sorundur. Dini tecrübe bu sorun üzerinden değerlendirildiğinde, onun herkeste farklı yapıda, anlatılamaz ve aynı yöntemlerle tekrar edilemez oluşu gibi özellikler öne sürülerek eleştirilir. Ancak bütün bu eleştirilere rağmen, filozof ve düşünürlerin büyük bir kısmı böylesi bir gerçekliğin

de tamamen görmezden gelinemeyeceğinde hemfikir gözükmektedirler. Ona karşı tamamen dogmatik bir tavır takınıp bir hayal veya sadece psikolojik bir hal olarak değerlendirmenin yanlış olacağına farkında olarak “dini tecrübenin, belli bir dünya görüşü veya inanç sistemi içerisinde yer bulduğu kadar anlamlı olduğu”na dikkat çekmektedirler. Son dönemlerde din felsefesinin önemli problemlerinden biri olarak üzerinde yeni yeni çalışılmaya başlanan bu konu, birçok yönüyle keşfedilmeyi beklemektedir.

Üçüncü bölümde “iman-akıl” ilişkisi ele alınmıştır. Burada problem, dini inançları akli bir değerlendirmeye tabi tutmanın doğru olup olmadığıdır. Akla böyle bir durumda ne kadar güvenilebilir, sorusuna cevap olarak iki uç görüş olan Katı Akılcılık ve İmancılık’ın görüşleri ortaya konulduktan sonra, müelliflerin geliştirmiş olduğu “eleştirel akılcılık” la konuya yeni bir vizyonla bakılmıştır. Bu yöntemle ispatlama ve çürütme gibi kesinlik çizgisinden uzak, tahlil ve değerlendirme şeklinde bir tutumla probleme yaklaşılmaktadır.

Dördüncü bölüm, geleneksel teizmin Tanrı tasavvurunda, O’nunla ilişkilendirilen sıfatlar mevzuna ayrılmıştır. Anlaşılacağı gibi konu, Tanrı’nın nasıllığı problemidir. Kâmil, Zorunlu, Özgür Yaratıcı, Kadir, Âlim, Salt İyi ve Ezelî sıfatlarıyla Tanrı’nın varlığının mahiyeti hakkında filozof ve teologların yapmış oldukları farklı açıklamalara yer verilmektedir. Burada da yine sıfatlar konusu, din felsefesinin en problemleri konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Filozoflar ve teologların sıfatlara atfettikleri anlamların farklılığı, din felsefe ilişkisi açısından oldukça karmaşık bir yapı ortaya koyar. Bu bölümde konu üzerinde her iki tarafın düşüncelerine de yer verilmiş; ayrıca bu ikisinin yanı sıra, süreç teizminin savunucularının görüşlerine ve Tanrı tasavvuruna yönelttikleri eleştirilere de değinilmiştir.

Sonraki üç bölüm, Tanrı’nın varlığına dair delil getirme meselesini ele almaktadır. Beşinci bölümde, Tanrı’nın varlığının lehinde teizmi destekleyen argümanlar var mıdır, sorusuna cevap aranmaktadır. Ontolojik ve kozmolojik, kıyasa dayalı, insanın varlığına ve akıllı tasarıma dayanan teolojik deliller ve ahlak argümanı Tanrı’nın varlığının ispatına dair deliller olarak sıralanmış; ayrıca bu delillerin zayıf noktalarına yöneltilen eleştiriler de değerlendirilmiştir. Altıncı bölüm, herhangi bir delile dayanmaksızın Tanrı’yı bilmenin imkânına dair ortaya atılan görüşler etrafında şekillenmiştir. Teizmin delillerle temellendirilmeye ihtiyacı olup olmadığı yönünde düşüncelerin aktarıldığı bölümde, daha çok “Eğer Tanrı varsa, insanların Tanrı’nın varlığını delile dayanmaksızın basit şekilde bilmeleri mümkündür.” diyen Plantinga’nın

görüşleri ve bu görüşlere yöneltilen eleştiriler üzerinden konunun akışı sağlanmıştır.

Yedinci bölümde, Ateistlerin teizmin aleyhinde kullanmış oldukları en eski ve en güçlü delillerinden biri olan “kötülük problemi” üzerinde durulmuştur. Dünyada kötülüklerin varlığından kaynaklanan iddialarla Tanrı'nın varlığını inkâr edenlerin ortaya attığı, “Eğer her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve mutlak anlamda iyilik sahibi bir Tanrı varsa, yeryüzündeki bu kadar kötülük nerden geldi?” şeklindeki sorulara, teist anlayışların *ilahi adalet ve daha büyük bir iyilik* gibi argümanlarla savunuculuğa soyundukları gözlemlenmektedir. Teist inancın aklen kabul edilmesi veya reddedilmesi açısından bakıldığında konunun daha da büyük bir öneme haiz olduğu ortadadır. Ancak her ne kadar teizme yöneltilen bu iddia çok tutarlı ve haklı gibi görünse de tamamen problemsiz de değildir. Bazı filozofların teizmin aleyhine oluşturduğu iddialarının ihtimaliyetçi teoriler üzerine bina edilmiş olduğu da gözlerden kaçmamaktadır. Sonuç olarak, aleyhindeki bütün delillere rağmen, diğer dini veya dindışı dünya görüşleriyle karşılaştırıldığında teizmin ne kadar başarılı bir sistem olduğu da açıktır.

Sekizinci bölüm, Tanrı'nın bilgisinin mahiyetinden hareketle, O'nun âlemlerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna dair görüşlere ayrılmıştır. Konu, din felsefesinin en hararetli tartışmalarının yapıldığı ve her dönem gündemde olan meselelerinden biridir. Tanrı, âlem üzerinde ne tür bir güç kullanır, insanlara nasıl bir özgürlük vermiştir, duanın ilahi fiillere etkisi söz konusu mudur, şeklinde herkesi ilgilendirecek sorulara filozofların vermiş oldukları cevaplarla bu bölümün dikkatleri celbeden bir mahiyet arzettiği söylenebilir. Yine bu bölümle bağlantılı olarak dokuzuncu bölümde, Tanrı'nın âleme müdahalesi şeklinde gerçekleşen fiillerinden olan mucize bahsi ele alınmıştır. İlk olarak, mucize kavramının anlamlandırılmasındaki farklılık ve tanımlanmasındaki zorluk sebebiyle, hangi fiillerin mucize olarak görülebileceği hakkındaki görüşler açıklanmaktadır. İlerleyen aşamada konunun daha da çekirdeğine inilip, mucize denen bir şeyin gerçekten olup olmadığı sorgulanır. Gerçeklik noktasında teorik ve pratik açıdan ortaya çıkan problemlere değinilir; ancak sonuç olarak, bütün bu sorun ve tartışmaların teistlerin mucizelerin meşruluğuna inanmamalarını gerektirecek derecede güçlü olmadıkları da vurgulanmıştır.

Onuncu bölümde, ölümden sonraki hayat konusuna odaklanılmıştır. Burada göze çarpan, ölümden sonraki hayata dair görüşlerin nefis anlayışlarına

göre farklılaştığıdır. İnsanın mahiyetinin belirlenmesinden sonraki aşamada onun ölümden sonra nasıl bir hayat süreceği, ne surette dirileceği veya yaşamına devam edeceği tartışılmaktadır. Ölümden sonra hayatın sona ermeyeceği söylemi bütün dinlerin vurguladığı bir doktrin olmasına rağmen yine de böylesi bir hayatın varlığına inanmayanlar için onun varlığını gerekçelendiren argümanlar ortaya konulup açıklanmıştır.

Bir sonraki bölümde ise, beşeri bir dille ilahi olan nasıl ifade edilir, sorusu üzerinden din dili tartışmaları yapılır. Bu bölümde son dönemlerde ortaya çıkan feminist söylem de yeni bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

On ikinci bölümün konusu, din felsefesinin giriş konularından olan din-bilim ilişkisidir. Din- bilim arasındaki ilişki, bütün bilimlere kapsayacak şekilde felsefenin ortaya çıktığı dönemden bu yana tartışıla gelen bir problem olmuştur. Bu problem, felsefi olmasının yanı sıra aynı zamanda siyasi bir mesele olarak da tartışmaların gündemini belirlemiştir. Günümüzde hala tartışılan din-bilim ilişkisinde, geçmişte ortaya atılan çatışma ve bağımsızlık modellerinin yerine diyalog eksenli bir tavrın sergilendiği görülmektedir.

On üçüncü bölüm, küreselleşen dünyamızda gittikçe önemi artan bir konu olan dini çeşitlilik meselesi ele alınmıştır. Doğru inanç ve kurtuluşa erdirmeye bakımından dinler ele alınıp dışlayıcılık, kapsayıcılık ve diyalog pencerelerinden farklı bakış açıları tartışılıp değerlendirilir.

On dördüncü bölümde, ahlaki doğruların kaynağı tartışmaları üzerinden Tanrı-ahlak ilişkisi işlenmektedir. Burada da feministlerin ahlak sistemlerinin erkek tarafını tuttuğu şeklindeki söylemleri ilgi çekicidir. Son olarak on beşinci bölümde de, din felsefesinin geçmiş serüveninden bahsedilerek, üzerinde durulması ve gelecek nesiller tarafından geliştirilmesi amaçlanan konulara değinilmektedir.

Eser, öğrenciler için bir ders kitabı olarak düzenlenmiş olmasına rağmen yazarların kullanmış oldukları dil ve uygulamış oldukları yöntem bakımından biraz karmaşıktır. Ancak din felsefesi alanında objektiflik açısından ortaya konulmuş özgün bir eser olduğu da göz ardı edilmemelidir. Eser, hem akılcıların görüşlerini hem de imancılara görüşlerini, geçmişten ve günümüzden yansımalarını vermesi bakımından okuyucuya çeşitli bakış açılarını bir arada sunmaktadır.